

Електронний журнал «Ефективна економіка» включено до переліку наукових фахових видань України з питань економіки (Категорія «Б», Наказ Міністерства освіти і науки України № 975 від 11.07.2019). Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292. Ефективна економіка. 2025. № 10.

DOI: <http://doi.org/10.32702/2307-2105.2025.10.80>

УДК 332.1: 631.1

Н. М. Похиленко,

к. е. н., старший науковий співробітник відділу організації менеджменту публічного управління та адміністрування,

ННЦ «Інститут аграрної економіки»

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0255-001X>

Н. В. Усата,

к. е. н., старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник відділу організації менеджменту, публічного управління та адміністрування,

ННЦ «Інститут аграрної економіки»

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3997-1579>

РОЛЬ ДЕРЖАВИ У ФОРМУВАННІ ІННОВАЦІЙНИХ АГРОКЛАСТЕРІВ

N. Pokhlylenko,

PhD in Economics, Senior Researcher of the Department of Organization Management, Public Administration and Administration, National Scientific Centre “Institute of Agrarian Economics” NAAS

N. Usata,

PhD in Economics, Senior Researcher, Leading Researcher of the Department of Organization Management, Public Administration and Administration, National Scientific Centre “Institute of Agrarian Economics” NAAS

THE ROLE OF THE STATE IN THE FORMATION OF INNOVATIVE AGRICULTURAL CLUSTERS

Світова практика свідчить, що кластери є драйверами розвитку та протидії кризовим явищам. В Україні державна кластерна політика неформована, що не сприяє підвищенню конкурентоспроможності аграрного бізнесу, який нині перебуває в умовах військової агресії РФ, частих кліматичних криз, потребує допомоги в процесі євроінтеграції та зміни адміністративно-територіального устрою.

Метою статті є визначення принципів державної підтримки інноваційного розвитку, виокремлення підходів державної політики, щодо розвитку кластерних організацій та дослідження світової практики застосування інструментів підтримки кластерного руху на різних рівнях державного управління.

Проведене дослідження засвідчило необхідність комбінування висхідного та низхідного підходів до державної кластерної політики на всіх рівнях державного управління. При виборі інструментів державної підтримки агрокластера необхідно враховувати цілі регіонального розвитку, фазу його життєвого циклу та доступні джерела фінансування. Найбільшого значення мають фінансові стимули та інституційна спроможність м'якої та жорсткої інфраструктури.

Одержані результати дослідження сприятимуть напрацюванню дієвих програм підтримки кластерного руху на регіональному та державному рівнях управління.

Global experience shows that clusters act as drivers of development and as mechanisms for countering crisis phenomena. In Ukraine, the state cluster policy remains underdeveloped, which does not contribute to enhancing the competitiveness of the agricultural business, currently facing Russian military aggression, frequent climate crises, the need for support during European integration, and changes in the administrative-territorial structure.

The aim of this article is to identify the principles of state support for innovation-driven development, outline approaches to state policy regarding the

development of cluster organizations, and examine international practices in applying instruments to support the cluster movement at various levels of government.

Research indicates that in more than half of economically developed countries, clusterization serves as an effective tool of regional policy. At the same time, each country's cluster policy has its national characteristics, which determine the level of state regulation of enterprise activities. Three main approaches to cluster policy are distinguished: "bottom-up," "top-down," and mixed.

The study confirmed the need to combine bottom-up and top-down approaches in forming state cluster policy at all levels of governance. When selecting instruments to support agro-clusters, it is necessary to consider regional development goals, the life cycle stage of the cluster, and available sources of funding. The most important factors are financial incentives and the institutional capacity of both soft and hard infrastructure.

Building a network of agro-clusters requires structural changes in the functioning of institutions and organizations implementing regional policy. It is necessary to establish training centers for cluster participants, integrate business incubators and technology centers into their organizational structure, implement a "one-stop-shop" principle for providing services to participants, and reorganize state statistical institutions. Cluster policy should also create opportunities for developing cooperation networks and communication channels, stimulate entrepreneurial and innovative activity, and support the development of a marketing strategy to promote clusters.

For sustainable functioning, agro-clusters require diversification of funding sources, with co-financing considered optimal. Regressive support schemes, which imply gradual reduction of the state's share, are gaining popularity. Funding may be provided through investment and venture funds, direct loans and subsidies, as well as concessional loans with low or zero interest rates.

The results of this study will contribute to the development of effective programs to support the cluster movement at both regional and national levels of governance.

Ключові слова: *агрокластер, інновації, кластеризація, державна підтримка, розвиток, співпраця, інвестиції, економіка, інфраструктура.*

Keywords: *agro-cluster, innovation, clusterization, state support, development, cooperation, investment, economy, infrastructure.*

Постановка проблеми. Нині світ на порозі нової технічної революції, що змінює всі сфери життя людини, адже межі цифрового, матеріального і біологічного світів стираються. Четверта промислова революція вирізняється стрімким прискоренням темпів змін, які відбуваються не поступово, а експоненційно, та охоплюють усі сфери економіки, спричиняючи системні трансформації у промисловості кожної країни світу. Її вплив на бізнес проявляється у чотирьох основних напрямках: зростанні споживчих очікувань, підвищенні вимог до якості продукції, розвитку колективних форм інноваційної діяльності та появі нових організаційних моделей.

Для регулювання цього процесу п'ятіркою англomовних країн, серед яких США, Канада, Великобританія, Австралія, Нова Зеландія започатковано глибокі мікроекономічні реформи, які змінили їхню структурну політику. Зазнала трансформацій і форма організації великотоварного виробництва — розпочато впровадження кластерних ініціатив, спрямованих на підвищення ефективності взаємодії між підприємствами, науковими установами та органами влади. Починаючи з 1990-х років, країни, що наслідували цей підхід, напрацювали значний досвід у формуванні та розвитку подібних систем. В деяких країнах вони створювались за посередництвом чи участю центральних органів влади, а також за приватної ініціативи добровольців. У Європі наразі функціонує близько півтори тисячі кластерів, в яких зайнято до

25% робочої сили. Інноваційний потенціал компаній, що є учасниками цих кластерів продукує майже 87% всіх патентів ЄС [1, с.10].

В Україні вже відомо понад 50 кластерних ініціатив, що реалізуються у різних сферах економіки та спрямовані на зміцнення регіональної співпраці й інноваційного потенціалу [2]. Водночас залишається низка невирішених проблем: діяльність кластерів досі не врегульована на законодавчому рівні, відсутня системна їхня реєстрація та облік, не визначено єдиних критеріїв якості. Обміни між учасниками відбуваються нерегулярно, а створені спільноти часто мають нестійкий характер. Досі не сформовано державні інституції, які б формували національну політику в цій сфері, зокрема через програми підтримки та розвитку кластерного руху.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню тенденцій політики Європейського Союзу та умов, за яких кластери можуть сприяти досягненню Цілей сталого розвитку присвячено праці Н. Дерлюкевич [3]. Водночас, М. Парріллі [4] аналізує еволюцію кластерної політики, що дозволило виокремити соціальний капітал, пов'язаний з міграційними хвилями, як ключовий чинник кластеризації.

Дослідженню впливу таких факторів, як можливості зберігання продукції, розвиток транспортної логістики, рівень урожайності сільськогосподарських культур та ризиків, пов'язаних з воєнними діями, на формування кластерів, а також виявленню закономірностей впровадження інновацій і забезпечення економічної стійкості кластерних утворень, присвячено праці М. Снітицького та ін. [5].

Водночас, А. Саденова [6] зосереджує увагу на визначені впливу факторів людських ресурсів, дослідницької бази, фінансового забезпечення та технологічної інфраструктури на розвиток інноваційної діяльності в регіональних агрокластерах. На проблематиці формування стратегії розвитку агропромислових кластерів, що має бути спрямована на згуртування учасників продуктового ланцюга та підвищення їхнього рівня знань, зосереджені праці О. Кейдзіро та А. Мубарік [7]. Переваги та потенційні

бар'єри кластерного розвитку розглянуто в працях О. Серік [8]. Загальну структуру й принципи моніторингу та оцінки кластерної політики висвітлено в працях Дж. Пеллегріна [9].

Дослідженню потенціалу кластеризації в Україні присвятили свої праці Л. Артеменко [10]. О. Самборський та П. Гласов [11]. Вони виокремлюють проблеми та перспективи української кластеризації, наголошуючи на пріоритетності створення сприятливого макроекономічного, інформаційного та нормативно-правового середовища для розвитку кластерів. О. Коваленко [12] зосереджує увагу на виокремленні підходів кластерної політики в Україні, розкриваючи стан її розвитку в агропродовольчій сфері.

Виявлені перешкоди розвитку кластерів зумовлюють потребу подальших наукових досліджень і визначають актуальність розроблення оптимального комплексу механізмів та інструментів державної підтримки вітчизняних кластерних ініціатив, особливо в аграрній сфері, як на державному, так і на місцевому рівнях.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою дослідження є визначення принципів державної підтримки інноваційного розвитку, окреслення підходів державної політики щодо становлення та функціонування кластерних організацій, а також аналіз світового досвіду застосування інструментів підтримки кластерного руху на різних рівнях державного управління.

Виклад основного матеріалу дослідження. В сучасному світі кластери виступають вагомим фактором підвищення інноваційної активності його учасників та конкурентоспроможності вітчизняного бізнесу до глобального рівня у стратегічній перспективі. Це дозволяє підвищити не лише інвестиційну привабливість учасників кластеру, а також вирішувати низку соціально-економічних викликів на місцях, створюючи бренд територій їхнього розташування. Тому у понад 50% економічно розвинутих країн кластеризація виступає одним з дієвих інструментів регіональної політики.

У контексті обмеженості та вичерпності ресурсів орієнтація на інновації дедалі частіше стає визначальною рисою більшості сучасних кластерних об'єднань, основними характеристиками яких є:

- просторова концентрація підприємств-учасниць;
- сформованість неформальних та формальних взаємозв'язків;
- конкурентна співпраця для досягнення спільних цілей;
- інноваційний фокус до створення і впровадження на практиці нових продуктів чи послуг;
- спільне використання інфраструктури, обладнання та досвіду;
- гармонізація цілей розвитку (зростання економічного добробуту, розвитку соціального та людського капіталу, а також зменшення негативного впливу на довкілля);
- цифровізація бізнес-процесів та комунікацій.

Світовий досвід показує, що державні ініціативи створюють передумови для формування кластерів і стимулюють прискорений розвиток їхньої діяльності [3]. Відповідно до рекомендацій Європейської експертної групи з питань кластерів, у 2020-х роках кластерна політика повинна сприяти розвитку лідерства в процесі здійснення зеленої революції, прискоренню переходу до цифрових технологій, а також підвищенню стійкості [4]. Для реалізації таких намірів державна підтримка кластерних ініціатив реалізується за такими напрямками: розширення ресурсного потенціалу, формування інноваційної культури суспільства, а також створення сприятливих умов для ведення дослідницької діяльності.

Під ресурсним потенціалом інноваційної діяльності розглядається одночасне використання матеріальних та нематеріальними активів. Адже, наявність нематеріальних активів, тобто нових ідей, без матеріальної можливості реалізувати цей потенціал призведе до відтоку найталановитіших спеціалістів що їх продукують. Натомість зменшення чи відсутність інтелектуального капіталу не дозволить оновлювати матеріальні активи, які мають властивість з часом втрачати свою цінність. Такі активи переважно

формується на рівні господарюючих суб'єктів. До ресурсного потенціалу підприємств можна віднести наявність виробничих потужностей, володіння технологіями, доступність природних ресурсів.

Реалізувати свій потенціал підприємцям допомагає держава через розбудову м'якої та жорсткої інфраструктури, застосування відповідних механізмів інвестиційної підтримки та регулювання. Використання матеріальних активів підприємців неможливе без належного стану жорсткої інфраструктури. Це дороги, порти, мережа комунікаційних зв'язків, організація поводження з відходами тощо. Підтримання цієї інфраструктури на конкурентному рівні належить до сфери відповідальності владних органів держави. Разом з тим, нематеріальні активи формуються за рахунок м'якої інфраструктури, сформованої з навчальних закладів всіх рівнів національної рамки кваліфікацій, агентств економічного розвитку, громадських місцевих торговельних та професійних асоціацій і т.д. Забезпечення її функціонування через механізми впливу, в тому числі фінансові та законодавчі, також здійснюється державними органами. М'яка інфраструктура в значній мірі визначає прийнятні моделі поведінки, норми, вірування, які формують спосіб життя, мислення і діяльності людей. Кристалізація такої культури взаємодії є довготривалим процесом. Він охоплює не лише формування світогляду окремої особистості, а й толерантне ставлення суспільства до змін.

Інноваційна культура суспільства спрямована на розкриття креативності кожної людини, підтримку готовності брати на себе відповідальність за результат та приймати наявні ризики. Натомість надмірний контроль, консерватизм, культивування страху змін знижують спроможність втілення прогресивних ідей. Така культура формується традиціями, але зусиллями державних органів вони можуть бути скориговані. На державному рівні створення сприятливих умов ведення дослідницької діяльності передбачає дотримання таких принципів:

- рівність прав всіх учасники інноваційної діяльності;

- захист прав учасників інноваційної діяльності та прав на інтелектуальну власність;
- взаємовигідні інтереси всіх учасників;
- вільний вибір виробниками напрямків інноваційного процесу, обсягів та розмірів інноваційного капіталу;
- власне визначення та добровільність укладених угод [6, с. 215].

Водночас, кластерна політика кожної держави має власні національні особливості, що відображаються на рівні регулювання державними органами діяльності суб'єктів господарювання. Виокремлюють такі підходи кластерної політики: «знизу-вгору», «зверху-вниз», змішаний [10, с.51; 13, с. 41].

Підхід кластерної політики «зверху-вниз» передбачає участь центральних органів влади в організації об'єднань суб'єктів господарювання через розпорядчі рішення. Органи влади визначають стратегію кластерів, керують розподілом ресурсів, визначають склад координаційної ради. Однак, виникає ризик включення до складу кластера неефективних підприємств, в яких недостатньо компетентні чи вмотивовані члени. Це часто заважає напрацюванню пріоритетів розвитку, що цінні всім учасникам, відповідно діяльність кластера характеризується формалізмом і хаотичністю.

Натомість за підходом «знизу-вгору» ініціатором створення кластеру часто виступає потенційний учасник кластеру, який в подальшому формує ядро кластеру. Ініціатива потенційних учасників кластерів свідчить про вищий рівень підтримки членства в кластері. Такі учасники проявляють більше відданості та лідерства у створенні кластера, а також активніші у пошуку фінансових ресурсів. Такі ініціатори часто мають більше фінансової свободи, проявляють соціальну активність та мають політичний вплив на місцях.

Кластерна політика, що підтримує підхід «знизу-вгору» спирається на ринкові механізми регулювання, де ступінь державного втручання є мінімальним. Тож, ключовим завданням м'якого державного регулювання є усунення перешкод для природного розвитку ринку. Однак, концентруючи

увагу на підтримці лише ініціативних бізнес-груп місцева влада ризикує залишити без підтримки організації, які мають потенціал кластеризації, але не розвинули соціальний потенціал і мають недостатню кількість ресурсів, зокрема фінансових.

Тож, кластерна політика держави має поєднувати переваги підходів «знизу-вгору» та «зверху-вниз», застосовуючи їх як на національному так і на місцевому рівнях.

Виокремлюють чотири моделі агрокластерів [10, с. 57]: європейська, північноамериканська, азійська, японська. Особливістю європейської є об'єднання конкуруючих компаній, що знаходяться в територіальній близькості. Предметом їхньої співпраці є розробка і просування продуктів з доданою вартістю або оригінальних продуктів. Значна увага приділяється побудові маркетингової стратегії. За північноамериканською моделлю учасники агрокластерів об'єднуються за принципом територіальної спеціалізації. Для азійської моделі агрокластерів характерне директивне державне управління. За нею передбачено формування вертикальної інтеграції підприємств та визначення їхньої спеціалізації у визначених територіях. Натомість, японська модель агрокластерів вирізняється тим, що малі і середні підприємства концентрують свою діяльність довкола великої компанії, що часто є монополістом у своїй сфері. Її особливістю є одночасно вертикальна та горизонтальна інтеграція, що дозволяє знизити напругу між конкуруючими компаніями за право постачання продукції.

Слід враховувати, що набір інструментів підтримки кластерів має враховувати такі фактори:

- фазу життєвого циклу кластеру (кластерна ініціатива, новостворений, незрілий, зрілий кластер тощо);
- цілі підтримки, задекларовані в програмних документах (наприклад, інноваційний розвиток чи підвищення конкурентоспроможності);
- доступні джерела фінансування тощо.

На національному рівні підґрунтя економічного розвитку формується за рахунок розробки економічної політики, формування Національної стратегії розвитку форм господарювання, з особливою увагою на МСП (мале та середнє підприємництво), та стратегії залучення іноземних інвестицій, створення допоміжних структур, підтримки навчальних програм, їхньої стандартизації та сертифікації [14, с. 21].

Найоптимальнішими інструментами підтримки участі МСП у кластерах на цьому рівні є сприяння міжнародному співробітництву та міжсекторальній співпраці, фінансова підтримка нетворкінгу, просування нової культури співпраці та управління, забезпечення PR-підтримки заходів кластерів. Також важливим напрямом допомоги виступає розвиток підприємництва, яке широко застосовує цифрові інструменти [1, с. 37].

Для зрілих кластерів найбільшу ефективність мають інструменти фандингу та фандрейзингу, організація конкурсів інноваційних рішень, забезпечення кооперації між національними кластерами, посилення співпраці з галузевими асоціаціями. Вагомого значення для таких кластерів набуває об'єднання їхніх зусиль з кластерами у інших країнах. З цією метою необхідно організовувати обмін знаннями в навчальних поїздках, підтримувати міжнародний нетворкінг, надавати допомогу експортних агентств, фінансово підтримувати діяльність учасників кластеру, тощо.

Кластери на етапі зародження і створення найбільше потребують фінансових стимулів та розбудови мережеских зв'язків. На цьому етапі важливим є державне грантове чи пряме фінансування, з іншого боку податкові скидки чи звільнення від обов'язкових платежів дозволяють збільшити маневреність дій. Водночас, програми співпраці мають бути націлені на розбудову екомережі, де дослідницькі установи є центрами трансферу технологій, а університети змінюють орієнтацію через освітні і тренінгові програми, готуючи спеціалістів здатних працювати як персонал учасників кластеру та управлінської його частини.

На місцевому рівні створення сприятливих умов економічного розвитку на засадах кластеризації є ключовим і передбачає здійснення таких заходів:

- виділення земельних, фінансових та інших ресурсів на розбудову інфраструктури, зокрема на освітні заклади, дослідницькі та дорадчі центри, а також на дороги, Інтернет зв'язок, тощо.
- створення можливостей навчання МСП за розробленими програмами від місцевих навчальних закладів, а також їхньої участі у інкубаторах, дослідних парках, тощо.
- сприяння розвитку партнерств МСП з освітніми, постачальницькими та дослідницькими установами, розбудові місцевих мереж та ланцюгів постачання між місцевими організаціями, а також стимулювання соціальної відповідальності бізнесу.

Підтримка кластерів на цьому рівні фокусується довкола розвитку та фінансової підтримки МСП, міжсекторальної співпраці, а також підвищенні кваліфікації в сфері управління кластерними організаціями [1, С.39-42; 14, с. 74]. Наприклад, в Польщі реалізується співфінансування кластерів як регіональними органами влади, так і кількома державними агенціями. При чому державне фінансування спрямовується одночасно на фінансування діяльності координаторів кластерів та проектів, що реалізуються кластерами. Передбачено регресивна схема підтримка координаторів, що передбачає поступове скорочення частки державного фінансування: від 95% в перші роки організації кластера до 25% по завершенню першого десятиріччя його діяльності.

Найбільш дієвими інструментами регіональної кластерної політики для новостворених кластерів є допомога з картуванням територіальних меж кластера, створення його координаційних органів, визначення потенційних учасників кластеру, навчання за ревалентними для членів кластеру освітніми програмами. Залучені освітні установи мають також готувати фасилітаторів

кластерних ініціатив. Важливими напрямками підтримки є також налагодження зв'язків та покращення виробничої кооперації в такій інноваційній екосистемі.

Фокус уваги підтримки регіонів зрілих кластерів має бути спрямовано на організацію заходів із обміну досвідом, міжкластерної взаємодії, надання грантових програм для проведення спільних досліджень (між виробництвом, науковими та освітніми закладами). Водночас, у країнах ЄС інструменти регіональної підтримки таких кластерів відрізняються. У таких країнах як Велика Британія, Німеччина, Франція, Швейцарія, Нідерланди вагомою є роль інвестиційних та венчурних фондів, тоді як Франція, США застосовують пряме фінансування через позики і субсидії, які складають майже половину видатків на створення продукції учасників кластеру. У Франції фінансування спрямовується і на розробку інноваційних платформ. Регіональні владні органи Швеції та Німеччини пропонують учасникам кластеру пільгові кредити із низькою або нульовою відсотковою ставкою.

Розробка загальнодержавної економічної політики має ґрунтуватись на заохоченні та підтримці. Сформована в таких межах політика пов'язує окремі елементи інноваційної системи. Необхідно задіяти інститути та інституції, що узгоджують інтереси приватного та державного секторів.

Створення сприятливих передумов розбудови кластерного руху передбачає перебудову таких інститутів [13, с.21]:

1. Розбудова центрів навчання для учасників кластеру. Профтехнічна та вища освіта формує узагальнене розуміння галузевих знань, тоді як учасники кластерів потребують спеціалістів, які розуміють контекст та потреби конкретних організацій. Успішні кластерні об'єднання вибудовують комунікацію з місцевими навчальними закладами для залучення спеціалістів до дослідження потреб галузі, розробки нових навчальних програм відповідно до потреб об'єднання, оновлення освітніх стандартів, збору та аналізу кращих практик підготовки кадрів. З розвитком цифрових технологій зникає потреба витратити кошти на облаштування

приміщення для центру, натомість розробка навчальних платформ дозволяє організувати команди для проведення досліджень, розробки навчальних програм, проведення інформаційно-просвітницької діяльності та залучення верств населення, які мають обмежений доступ до знань.

2. Включення бізнес інкубаторів та технологічних центрів до організаційної структури кластерів. В загальноприйнятому вигляді бізнес-інкубатор розглядається як організація, що забезпечує підприємців-початківців матеріально-технічною базою (офісні приміщення або коворкінг-зони), надає менторську, консультаційну та фандрайзингову допомогу виступає інструментом згуртування підприємців. Водночас, технологічні парки створюються з метою комерціалізації результатів досліджень та сприяння впровадженню інновацій у виробництво. Поєднання підприємницької складової бізнес-інкубатора та інноваційної складової технологічних парків в кластерній організації сприяє прискоренню поширення інноваційних технологій чи продуктів. Місцеві органи влади, які усвідомлюють потенціал цих структур в розвитку кластерного руху, підтримують об'єднання їхніх можливостей для формування міжфірмової співпраці, заохочення до обміну досвідом, в тому числі з передачі прогресивних технологій.

3. Створення єдиного вікна центрів надання послуг для кластерів. Світовий досвід свідчить, що послуги учасникам кластеру гарантовані державним сектором (формальна освіта, державна фінансова допомога, наукові дослідження за рахунок державних коштів тощо) забезпечуються фрагментарно. Це зумовлено спеціалізацією міністерств і відомств за галузевим принципом. Оскільки, інструмент кластеризації покликаний забезпечувати колективні, а не індивідуальні інтереси у вирішенні взаємозалежних потреб, то створення центрів єдиного вікна надання державних послуг дозволяє спростити для МСП пошук ресурсів для розвитку. Універсальність надання державних послуг може бути забезпечена у спрощений спосіб – через посередників послуг або міжвідомчі команди,

або ж більш структуровано – шляхом створення нових агентств, що задовольняють потреби кластерних утворень.

4. Реорганізація державних статистичних установ. В більшості країн державними статистичними органами збираються дані в розрізі галузей чи регіонів, відповідно до адміністративно-територіального устрою. Водночас, територіальне розміщення учасників кластерних об'єднань може охоплювати частково декілька регіонів. Для ефективного планування діяльності такі об'єднання мають володіти актуальною інформацією щодо темпів зростання ринків, прогнозів попиту на товари та послуги, рівня зайнятості тощо. Відсутність подібної інформації у розрізі територіального розміщення кластерного утворення унеможливорює порівняння ефективності управління вітчизняних кластерів із досягненнями міжнародних лідерів кластеризації та їхнім позиціонуванням на ринку.

Відповідно інституційний потенціал кластеризації має формуватись довкола створення мереж співпраці, розбудови каналів зв'язку, стимулювання підприємницької та інноваційної діяльності, а також побудову маркетингової стратегії популяризації кластера.

Підґрунтя кластерних ініціатив заклали численні проекти міжфірмової співпраці по всьому світу. Створення таких мереж співпраці започатковано в 1990-х рр. Вони мали на меті налагодження особистої взаємодії, поширення передового досвіду, кращих ідей та корисної інформації для МСП. Ці проекти сформували здатність МСП до розширення кола спілкування та об'єднання зацікавлених сторін в мережах. Активізація участі державних органів у таких мережах дозволила напрацювати інструмент державно-приватного партнерства.

Підтримка життєздатності таких мереж передбачає розбудову та підтримку каналів зв'язку. Нині Інтернет дозволив створювати складні системи зв'язку. Він спростив комунікацію та структурував пошук інформації. Використовуючи ці можливості, успішні кластери створюють за підтримки держави платформи, які дозволяють розмістити базу даних

виробників сільськогосподарської продукції, постачальників послуг і засобів виробництва як учасників кластеру. Ці платформи використовуються також для розміщення оперативної інформації про політику підтримки кластерів, обміну бізнес-можливостями, новими технологіями і навіть пошуку кадрів.

У більшості випадків приватну ініціативу формування ядра в нині діючих кластерах формували підприємливі працівники. Ключовим їхнім прагненням було або скорочення ланцюгів поставок, або розширення потенціалу ринків, або як відповідь на закриття компанії. Така ініціативність як в інноваційній так і підприємницькій діяльності переважно формується в освітньому процесі та культурному середовищі на місцях. Водночас, цілеспрямована політика стимулювання підприємницької та інноваційної ініціативності, сприяє рішучості в її проявленні більшої кількості підприємців та новаторів.

Досвід таких країн як Канади, Іспанії, Шотландії, Нової Зеландії свідчить про успішне залучення партнерів через маркетингові стратегії просування кластерів. Такі кроки дозволяють членам кластеру залучати нових інвесторів та клієнтів їхньої продукції. Тож, побудова бренду територій на базі кластерів нині є одним з пріоритетів регіональної політики за smart-моделлю. Водночас, загальнодержавна політика з підтримки організації експортних асоціацій на основі кластерів може підвищити ефективність використання можливостей світового ринку. Важливим завданням є формування критичної маси окремих підприємств, що об'єднують знання і ресурси для повнішого використання експортних можливостей.

Разом з тим, реалізація таких політичних намірів потребує пошуку джерел фінансування. Слід враховувати, що кошти на підтримку кластерів варто розподіляти залежно від етапу їхнього життєвого циклу, тобто від ступеня зрілості кластера. Адже, потреби кластерів, що лише створюються і тих, які вже досягли розквіту і стабільно працюють різняться. Стимулювання об'єднання зусиль промислових кластерів та бізнес-інкубаторів сприяє

залученню нових членів, що є визначальним для кластера, які лише зароджуються. На цьому етапі потрібне забезпечення початкового капіталу, регулярне поповнення оборотного капіталу, створення фондів розробки продуктів, надання венчурного капіталу для підприємців. На цьому етапі розвитку кластерів важлива диверсифікація та стабільність фінансування. Чутливим елементом кластера до надійності фінансових ресурсів є дослідницькі центри, які на етапі розробки інноваційних продуктів потребують достатності ресурсів. Натомість підтримка реорганізації підприємств доречна для кластеру, що застряг в бюрократії, де створені внутрішні підсистеми втрачають функції інтеграції та зростає кількість нерозв'язаних структурних конфліктів. Водночас державна підтримка кластерів має бути спрямована на усунення бюрократичних перешкод.

Для забезпечення стійкого функціонування кластери потребують диверсифікації джерел фінансування, а не повинні обмежуватися виключно членськими внесками. Вирішальне значення для їхнього розвитку має наявність множинних і стабільних джерел фінансування, що можуть формуватись на регіональному, національному чи міжнародному рівнях, а подекуди й співфінансування. У розрахунку на довгострокову перспективу така підтримка може надаватись через інструмент державно-приватного партнерства.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Світова практика демонструє ефективність кластеризації як дієвого механізму формування великотоварного виробництва малим та середнім підприємництвом. Вона забезпечує економію витрат, підвищує ефективність виробництва, створює сприятливе середовище для розвитку підприємництва, розвитку людського капіталу та підвищення інвестиційної привабливості сільських територій.

Враховуючи зазначене, в інтересах органів влади на різних рівнях управління є надання підтримки діяльності кластерів за трьома напрямками, а саме: розширення ресурсного потенціалу, формування інноваційної

культури, сприяння веденню дослідницької та інноваційної діяльності. Успішна кластерна політика передбачає дотримання принципів рівності та захисту прав всіх учасників кластеру, а також прав на інтелектуальну власність, взаємовигідності інтересів, добровільності укладених угод, свободи вибору напрямків інноваційного процесу, обсягів та розмірів інноваційного капіталу.

Існує два підходи кластерної політики: «зверху-вниз» та «знизу-вгору». Підхід «зверху-вниз» передбачає формування агрокластеру за участю чи посередництвом центральних органів влади, а підхід «знизу-вгору» – за приватної ініціативи потенційних учасників такого формування. Враховуючи ризики кожного з підходів, необхідно їх комбінувати. Кластерна політика має вибудовуватись на всіх рівнях державного управління. При застосуванні інструментів державної підтримки агрокластерів необхідно враховувати фазу життєвого циклу кластеру, доступні джерела фінансування, цілі регіонального розвитку, тощо.

Розбудова мережі агрокластерів вимагає структурних перетворень інститутів і інституцій, що реалізують регіональну політику. Мають бути сформовані центри навчання для учасників кластеру, включені бізнес інкубатори та технологічні центри до організаційної структури кластерів, створено єдине вікно центру надання послуг для учасників кластерів, реорганізовано державні статистичні установи. Кластерна політика також має створювати можливості розбудови мереж співпраці та каналів зв'язку, стимулювання підприємницької та інноваційної діяльності, а також побудову маркетингової стратегії популяризації кластера.

Для виживання агрокластери потребують диверсифікації джерел фінансування. Оптимальним для них є співфінансування. Набувають популярності регресивні схеми підтримки, що передбачають поступове скорочення державної частки. Фінансування може надаватись через інвестиційні та венчурні фонди, пряме фінансування у вигляді позик і субсидій, пільгові кредити із низькою або нульовою відсотковою ставкою.

Література

1. Національна програма кластерного розвитку до 2027. Концепція. Орієнтири розвитку. Рекомендації. *Industry4Ukraine*. 2020. 75 с. URL: <https://www.industry4ukraine.net/publications/proyekt-nacziionalnoyi-programy-klasterного-rozvytku-do-2027/> (дата звернення: 10.09.2025).
2. Концепція розвитку кластерів національного рівня – запуск. *Industry4Ukraine*. URL: <https://www.industry4ukraine.net/publications/konczepczyia-rozvytku-klasteriv-nacziionalного-rivnya/> (дата звернення: 15.09.2025).
3. Derlukiewicz N., Mempel-Śnieżyk A., Mankowska D., Dyjakon A., Minta S., Pilawka T. How do Clusters Foster Sustainable Development? An Analysis of EU Policies. *Sustainability*. 2020. Vol. 12(4). URL: <https://doi.org/10.3390/su12041297> (дата звернення: 12.09.2025).
4. Parrilli M. D. Cluster policy: the challenging and complex horizon in the 2020s. *European Planning Studies*. 2024. Vol. 32, Issue 9. P. 1868-1884. URL: <https://doi.org/10.1080/09654313.2023.2239281> (дата звернення: 22.09.2025).
5. Sitnicki M., Kurinskyi D., Pimenowa O., Wasilewski M., Wasilewski N. Strategic Formation of Agricultural Market Clusters in Ukraine: Emerging as a Global Player. *Sustainability*. 2024. Vol.16(21):9430. URL: <https://doi.org/10.3390/su16219430> (дата звернення: 17.09.2025).
6. Sadenova A., Nurekenova E., Nurekenova Ye., Suiubayeva S., Madiyarova K. Analysis of innovation potential of regional agroclusters. *Scientific Horizons*. 2025. Vol. 28(6). P. 210-226. URL: <https://doi.org/10.48077/scihor6.2025.210> (дата звернення: 17.09.2025).
7. Keijiro O., Mubarik A. Strategy for the development of agro-based clusters. *World Development Perspectives*. 2020. Vol. 20. URL: <https://doi.org/10.1016/j.wdp.2020.100257> (дата звернення: 13.09.2025).
8. Серік О. Д. Концепція кластерів та її роль у формуванні конкурентоспроможної економіки держави. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2009. Т. 2. № 3. С. 214-217. URL:

https://journals.khnu.km.ua/vestnik/pdf/ekon/2009_3_2/pdf/214-217.pdf (дата звернення: 15.09.2025).

9. Smart Guide to cluster policy monitoring and evaluation. European Union, 2020. 59 p. URL: <https://doi.org/10.2826/519400> (дата звернення: 05.10.2025).

10. Artemenko L. Formation and development of cluster policy in Ukraine. *ZN WSH Zarządzanie*. 2015. № 4. P. 47-63. URL: <https://doi.org/10.5604/18998658.1186379> (дата звернення: 11.09.2025).

11. Самборський О. В., Гласов П. В. Сучасна кластерна політика України: проблеми та перспективи. *Агросвіт*. 2021. № 11. С. 57-64. URL: <https://doi.org/10.32702/2306&6792.2021.11.57> (дата звернення: 05.10.2025).

12. Коваленко О.В. Розвиток кластерної політики в агропродовольчій сфері України. *Вісник аграрної науки*. 2025. № 8 (869). С. 74-83. URL: <https://doi.org/10.31073/agrovisnyk202508-08> (дата звернення: 13.09.2025).

13. Guidelines for Cluster Development. A Handbook for Practitioners. *Maxwell Stamp Ltd*. 2013. URL: <https://www.enterprise-development.org/wp-content/uploads/GuidelinesforClusterDevelopment.pdf> (дата звернення: 17.09.2025).

14. Clusters are individuals. New findings from the European cluster management and cluster program benchmarking. Updated report. *VDI/VDE-IT*. October 2012. Vol. II. URL: http://www.klaszterfejleszt.es.hu/content/cont_5007fe14d8ba95.44814012/clusters_are_individuals-_volume_ii_-_annex.pdf (дата звернення: 05.10.2025).

References

1. Industry4Ukraine (2020), “National cluster development program until 2027. concept. Development guidelines. recommendations”, available at: <https://www.industry4ukraine.net/publications/proyekt-naczionalnoyi-programy-klasterного-rozvytku-do-2027/> (Accessed 10 September 2025).

2. Industry4Ukraine (2020), “Concept of national-level cluster development – launch”, available at: <https://www.industry4ukraine.net/publications/konczepczyia-rozvytku-klasteriv-naczionalnogo-rivnya/> (Accessed 15 September 2025).

3. Derlukiewicz, N. Mempel-Śnieżyk, A. Mankowska, D. Dyjakon, A. Minta, S. and Pilawka, T. (2020), “How do Clusters Foster Sustainable Development? An Analysis of EU Policies”, *Sustainability*, vol. 12, no. 4, available at: <https://www.mdpi.com/2071-1050/12/4/1297> (Accessed 12 September 2025).

4. Parrilli, M.D. (July 2023), “Cluster policy: the challenging and complex horizon in the 2020s”, *European Planning Studies*, vol. 32, no. 9, pp. 1868-1884.

5. Sitnicki, M. Kurinskyi, D. Pimenowa, O. Wasilewski, M. and Wasilewski, N. (2024), “Strategic Formation of Agricultural Market Clusters in Ukraine: Emerging as a Global Player”, *Sustainability*, vol. 16, no. 21, available at: <https://www.mdpi.com/2071-1050/16/21/9430> (Accessed 17 September 2025).

6. Sadenova, A. Nurekenova, E. Nurekenova, Ye. Suieubayeva, S. and Madiyarova, K. (2025), “Analysis of innovation potential of regional agroclusters”, *Scientific Horizons*, vol. 28, no. 6, pp. 210-226.

7. Keijiro, O. and Mubarik, A. (December, 2020), “Strategy for the development of agro-based clusters”, *World Development Perspectives*, vol. 20, available at: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S2452292920300771?via%3Dihub> (Accessed 13 September 2025).

8. Serik, O. D. (2009), “The concept of clusters and its role in the formation of a competitive economy of the state”, *Visnyk Khmel'nyts'koho natsional'noho universytetu*, vol. 2, no 3, pp. 214-217.

9. European Union (2020), “Smart Guide to cluster policy monitoring and evaluation”, available at: https://www.clustercollaboration.eu/sites/default/files/eu_initiatives/smart_guide_to_cluster_policy_monitoring_evaluation.pdf (Accessed 5 October 2025).

10. Artemenko, L. (2015), "Formation and development of cluster policy in Ukraine", *ZN WSH Zarządzanie*, vol. 4, pp. 47-63.

11. Samborskyi, O. and Hlasov, P. (2021), "Modern cluster policy of Ukraine: problems and prospects", *Agrosvit*, vol. 11, pp. 57-64.

12. Kovalenko, O. (2025), "Development of cluster policy in the agro-food sector of Ukraine", *Bulletin of Agricultural Science*, vol. 8, no. 869, pp. 74-83.

13. Maxwell Stamp Ltd (2013), "Guidelines for Cluster Development. A Handbook for Practitioners", available at: <https://www.enterprise-development.org/wp-content/uploads/GuidelinesforClusterDevelopment.pdf> (Accessed 17 September 2025).

14. VDI/VDE-IT (October 2012), "Clusters are individuals. New findings from the European cluster management and cluster program benchmarking", Updated report. vol. II, available at: http://www.klaszterfejleszt.es.hu/content/cont_5007fe14d8ba95.44814012/clusters_are_individuals-_volume_ii_-_annex.pdf (Accessed 5 October 2025).

Стаття надійшла до редакції 13.10.2025 р.